

5.6 (07 00 00) ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

5.6 ИЛМҲОИ ТАҶРИХ

5.6. HISTORICAL SCIENCES

5.6.1(07 00 02) ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИЯ

5.6.1 ТАҶРИХИ ВАТАН

5.6.1 HOME HISTORY

УДК 908

DOI 10.24412/3005-849X-2024-3-5-17

**САБТИ ТЌЛУ АРЗИ ШАҲРҲО ДАР
ҶАДВАЛҲО (ТАРҶУМАИ
ТОЧИКИИ БОБИ ДАҲУМИ
МАҚОЛАИ ПАНҶУМИ «ҚОНУНИ
МАСЪУДИ»-И АБУРАЙҲОН
БЕРУНӢ)**

**ЗАКРЕПЛЕНИЕ ДОЛГОТ И ШИРОТ
ГОРОДОВ В ТАБЛИЦАХ (ПЕРЕВОД
ДЕСЯТОЙ ГЛАВЫ ПЯТОЙ КНИГИ
«КАНОНА МАСУДА» АБУ
РЕЙХАНА БИРУНИ НА
ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК)**

**FIXING THE LONGITUDES AND
LATITUDES OF CITIES IN TABLES
(TRANSLATION OF THE TENTH
CHAPTER OF THE FIFTH BOOK OF
THE «CANON OF MAS'UD» BY
ABURAYKHON BERUNI INTO TAJIK
LANGUAGE)**

Бобоев Юсуф Абдулхатович, н.и.т.,
сармуаллими кафедраи таърих ва ҷомеашиносии
МТД «Коллеҷи омӯзгории ДДХ ба номи академик
Б. Гафуров»; **Мансурова Мунзифа Акмаловна**,
и.в.муаллими калони кафедраи таърих ва
динишиносии ДДХБСТ (Хучанд, Тоҷикистон)

Бобоев Юсуф Абдулхатович, канд. истор. наук,
ст. преподаватель кафедры истории и
обществоведения ГОУ «Педагогический колледж
ХГУ им. академика Б. Гафурова»; **Мансурова
Мунзифа Акмаловна**, и.о. ст. преподавателя
кафедры истории и религиозоведения ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

Boboev Yusuf Abdulkhatovich, candidate of
history, senior lecturer of the department of history
and social studies of the SEI «Pedagogical College
of KhSU named after academician Bobojon
Gafurov»; **Mansurova Munzifa Akmalovna**, senior
lecturer of history and religious studies department
under TSULBP (Khujand, Tajikistan)
e-mail: yusuf_boboev@mail.ru

Матни боби даҳуми китоби панҷуми «Қонуни Масъудӣ», ки пешкаши хонандагон мегардад, яке аз қисмҳои ба забони тоҷикӣ тарҷумаишудаи ин асари Абурайҳон Беруни ба ҳисоб меравад. Тарҷума аз наири русии соли 1973 амалӣ карда шуда, барои муайян кардани имло ва муқоисаи баъзе ҷойномҳо се нусхаи хаттии «Қонуни Масъудӣ», ва матни арабии он аз соли 1956, ки дар Ҳайдаробод наиш шудааст, қисман мавриди истифода қарор гирифтаанд. Бо мақсади муайян кардани шакли тоҷикии навиштан ва хондани ҷойномҳо, муаллифи тарҷума ба наирияҳои тоҷикии «Осор-ул-боқия» ва «Китоб-ут-тафҳим»-и Абурайҳон Берунӣ муроҷиат карда, инчунин маълумоти «Худуд-ул-олам»-ро истифода бурдааст. Тарҷума танҳо он қисми бобро фаро гирифтааст, ки дар он сухан дар бораи шаҳрҳо ва дигар маҳалҳои аҳолинишини ба истилоҳ «Тоҷикистони таърихӣ» меравад. Матн бо тавзеҳот таъмин карда нашудааст. Муаллифи тарҷума мушкilotи тарҷумаи асарҳои Абурайҳон Берунӣро қайд карда, ба таҳиягарони наири русии «Қонуни Масъудӣ» эҳтиром мегузорад ва аҳаммияти онро дар омӯзиши ва маълумгардонии ин асари Абурайҳон Берунӣ қайд мекунад.

Калидвожаҳо: Абурайҳон Берунӣ, «Қонуни Масъудӣ», тӯлу арзи шаҳрҳо, Тоҷикистони таърихӣ, ҷойном

Приведенный в работе текст десятой главы пятой книги “Канона Масуда” Абу Рейхана Бируни является одной из немногих частей произведения, переведенных на таджикский язык. Перевод осуществлен с русского издания 1973 года. Для уточнения правописания и сопоставления некоторых топонимов частично использованы три рукописи “Канона Масуда” и его арабский текст от 1956 года, изданный в Хайдарабаде. С целью выяснения таджикского варианта написания и чтения топонимов автор перевода обратился к таджикским изданиям “Осор-ул-бокия” и “Китоб-ут-тафхим” Абу Рейхана Бируни, а также использовал сведения из “Худуд-ул-олам”. Перевод включает часть главы, где речь идет о долготе и широте городов и других населенных пунктов так называемого “исторического Таджикистана”. Текст не снабжен примечаниями. Переводчик, отмечая трудности перевода произведений Абу Рейхана Бируни, отдает должное авторам русского издания “Канона Масуда” и отмечает его важность в изучении и популяризации изучаемого произведения Абу Рейхана Бируни.

Ключевые слова: Абу Рейхан Бируни, книга “Канон Масуда”, долгота и широта городов, “исторический Таджикистан”, топонимы

The text of the tenth chapter of the fifth book of “The Canon of Mas’ud” by Abu Reyhan Biruni given in the work is considered one of the few parts of the work translated into Tajik. Translation was carried out from the Russian edition of 1973. To clarify the spelling and compare some toponyms, three manuscripts of the “Canon of Mas’ud” and its Arabic text from 1956, published in Hyderabad, were partially used. In order to clarify the Tajik version of writing and reading toponyms, the author of the translation turned to the Tajik publications “Osor-ul-bokiya” and “Kitob-ut-tafhim” by Abu Reyhan Biruni, and also used information from “Hudud-ul-olam”. The translation includes part of the chapter where we talk about the longitude and latitude of cities and other settlements of the so-called “historical Tajikistan”. The text is not annotated. The translator, noting the difficulties of translating the works of Abu Reyhan Biruni, pays tribute to the authors of the Russian edition of the “Canon of Mas’ud” and notes its importance in the study and popularization of the studied work of Aburaikhon Biruni.

Key words: Aburaykhon Beruni, «Canon of Mas’ud», longitude and latitude of cities, historical Tajikistan, toponyms

Ба қалами олими мутабаҳҳири асримиёнагии тоҷик Абурайҳон Муҳаммад ибни Аҳмади Берунӣ атрофи 150 рисола тааллуқ доранд, ки қариб тамоми фунуни замонашро фаро гирифтаанд. Бархе аз онҳо дар соҳаи илме, ки ба он баҳшида шудаанд назир надоранду на танҳо дар замони худӣ олим, балки садсолаҳои минбаъда низ роҳнамои олимони ҳамон соҳа ба ҳисоб мерафтаанд.

Аз қабилӣ чунин рисолаҳои Абурайҳон Берунӣ «Ал-Қонун ал-масоил фи-л-хайъат ва-н-нучум»-ро ном бурдан мумкин аст, ки бо унвонҳои «Ал-Қонун ал-Масъудӣ» ва «Қонуни Масъудӣ» низ машҳур мебошад. Берунӣ ин шоҳасарашро ба забони арабӣ таълиф намуда, тахминан байни солҳои 1036-1037 ба итмом расонидаву ба султон Масъуди Ғазнавӣ бахшидааст.

Олим ва сайёҳи машҳури араб Ёқутӣ Ҳамавӣ, ки дар асри XIII зиставу аз Хоразм дидан намуда, дар асоси гуфтаи хоразмиён муаллифи яке аз фарзияҳо дар бораи нисбаи Берунӣ ба шумор меравад, арзишмандии рисолаи мазкурро хеле кӯтоҳу басо ба обу ранг баён кардааст: «Он, асари ҳамаи китобҳои роиҷ ба риёзиёт ва илми хайъат офаридашударо аз байн бурд» [10, с. 279].

Аз мазмуни яке аз мактубҳои ба падараш ирсол намудаи нучумшинос ва риёзидони тавонои тоҷик Ғиёсуддин Чамшеди Кошонӣ яке аз бунёдгузори расадхона ва созмондиҳандагони доираи илми Самарқанд, ки роҳбарӣ ва сарпарастии онро ҳокими бамаърифату илмдӯсти темурӣ Мирзо Улуғбек ба ўҳда дошт, бармеояд, ки «Қонуни Масъудӣ» дар байни олимони доираи илми номбурда, шўҳрати тамом доштааст [1, с. 330].

«Қонуни Масъудӣ» ҳамчун донишномаи илми ҳайъат шинохта шуда, масъалаҳои ба он вобастаи риёзиёт, гоҳшуморӣ ва ҷуғрофияро фаро гирифтаву аз 11 мақола иборат аст. Дар навбати худ ҳар мақола ба бобҳо тақсим карда шудааст. Мақолаи панҷуми «Қонуни Масъудӣ» ба ҷуғрофияи риёзӣ ва геодезия бахшида шуда, боби даҳуми он «Сабти тўлу арзи шаҳрҳо дар ҷадвалҳо» ном дорад. Дар ин қисмати рисолааш Берунӣ координатаҳои зиёда аз 600 маҳалҳо, асосан шаҳрҳои мамлакатҳо ва вилоятҳои мухталифро қайд намудааст. Дар ибтидо маҳалҳои дар ҷануб аз хати истиво, сипас дар хати истиво, сипас байни хати истиво ва иқлими якум, сипас дар ҳар ҳафт иқлим ва ахиран дар шимол аз иқлими ҳафтум ҷойгиршуда номбар карда шудаанд. Номбаркунии маҳалҳо аз Ғарб ба Шарқ сурат гирифтааст [11, с. 23].

Дар ин боб дар радифи дигар шаҳрҳо, тўлу арзи шаҳрҳо ва баъзеи дигар маҳалҳои аҳолинишини вилоятҳои таърихӣ тоҷикон ё ба истилоҳ Тоҷикистони таърихӣ сабт гардидаанд. Берунӣ ҳангоми сабти номи бархе аз шаҳрҳо оид ба он маълумоти кўтоҳ, аммо пурарзиши таърихӣ, фарҳангӣ ва ҷуғрофӣ фароҳам овардааст.

Бо назардошти нодир будани ахбори Берунӣ дар ин самт ва ба доираи васеи хонандаи тоҷик дастрас набудани он, қарор додем, ки ҳамон қисми боби номбурдаро, ки роҷеъ ба шаҳрҳои Тоҷикистони таърихӣ маълумот медиҳад, ба забони тоҷикӣ тарҷума ва пешкаши хаводорони таъриху фарҳанги ниёгон ва мероси илми Берунӣ гардонем.

Тарҷумаи мо дар асоси матни русии «Қонуни Масъудӣ» [2, с.442-473] сурат гирифтааст. Фароҳамовардагони матни русии «Қонуни Масъудӣ» қайд кардаанд, ки тарҷумаи онҳо дар асоси нашри арабӣ [6] ва нусхаҳои хаттии он, ки яке дар хазинаи дастхатҳои осорхонаи Британия [8] ва дигаре дар китобхонаи шаҳри Берлин [7] нигоҳдорӣ мешаванд, рӯи қор омадааст. Матни русии «Қонуни Масъудӣ» аввалин нашри пурраи тарҷумаи ин шоҳкори Берунӣ ба забони дигар ба шумор рафта, минбаъд дар асоси он матни ўзбекии асар омода ва ҷоп карда шуд.

Аксари рисолаҳои Берунӣ хусусияти энциклопедӣ доранду бо забони сирф илмӣ навишта шудаанд ва аз ин лиҳоз ҳангоми тарҷума ҳамкорӣ олимони якҷанд соҳаро талаб мекунанд. Дар тарҷума ва нашри русии «Қонуни Масъудӣ» олимони шинохтаи шўравӣ – забоншиносон, шарқшиносон, риёзидонон ва муаррихони варзидаи таърихи илм П.Г.Булгаков, Б.А.Розенфелд, А.Ахмедов, М.М. Рожанская, С.А.Краснова, Ю.П.Смирнов басо ранҷ кашидаанду амали хайру шоистаеро анҷом додаанд ва ба ҳамин васила дар тарғибу муаррифии рисолаи фавқуззикр қори бесобиқаеро ба сомон расонидаанд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки бо дарназардошти имкониятҳои мавҷудаи замони нашри матни русии «Қонуни Масъудӣ» дастрасӣ пайдо кардан ба шумораи бештари нусхаҳои хаттии он басо душвор буд. Бинобар ин, фароҳамоварандагони матн, чӣ хеле ки дар боло ишора рафт, танҳо ду нусхаи хаттии «Қонуни Масъудӣ»-ро дастрас карда тавонистанду ҳалос. Дар шароити кунунӣ мавҷудияти шабакаи умумиҷаҳонии интернет, рушди бесобиқаи технологияи иттилоотӣ, рӯи қор омадани нусхаҳои электронии китобҳо ва таъсис додани китобхонаҳои рақамӣ дастрасии муҳаққиқонро ба маъхазҳо ва маводҳои мухталифи илмӣ басо осон гардониданд.

Дар хазинаи дастхатҳои арабии китобхонаи миллии Фаронса «Галлика» нусхаи хаттии «Қонуни Масъудӣ» нигоҳдорӣ мешавад, ки соли 501-уми ҳиҷрӣ китобат шудааст. Бо

мақсади муқоиса кардани навишти номи шахрҳо дар тарҷумаи ҳозир нусхаи мазкур [5, с.81а-87б] низ дар қатори нусхаҳои истифода намудаи фароҳамоварандагони матни русӣ [6, с.547-579; 7, с.98v-104v, 8, с.128r-134r] қорбаст гардид. Ҳамчунин барои саҳеҳтар анҷом додани қор, муайян намудани шакли дурусти навишти гунаи форсӣ-тоҷикии номи шахрҳо нашрҳои тоҷикии «Осор-ул-боқия» ва «Китоб-ут-тафҳим»-и Берунӣ, инчунин «Худуд-ул-олам» мавриди истифода қарор гирифтанд.

Тарҷумае, ки пешкаши хонандагон гардида истодааст, дуҷумин тарҷумаи яке аз қисматҳои «Қонуни Масъудӣ» ба шумор меравад. Аввалин тарҷумаи мо дар ин ҷода чанде пеш рӯи ҷопро дида буд [9].

Бояд тазаққур дод, ки тарҷумаи мо фарогири тавзеҳот ва радду бадали ахбори Берунӣ бо ҷунин маълумоти рисолаҳои таърихӣ ҷуғрофӣ дигар нест. Ин қор таҳқиқоти алоҳидаи доманадорро талаб дорад.

Мо мефаҳмем, ки қори анҷомдодаи мо шояд дар сатҳи касбӣ сураат нагирифта бошад ва мусаллам аст, ки аз иштибоҳот ӯрӣ нест. Аммо, он ва тарҷумаи якуми мо аз кӯшишҳои аввалин ва шояд тақонбахши дар оянда тарҷумаи пурраи «Қонуни Масъудӣ» ба забони тоҷикӣ мегарданд.

Умедворам хонандагони хушманд ва дақиқназар, ки бешубҳа дар байнашон устодони варзидаи забоншиносу ховаршинос кам нестанд таҷрибаи бойи тарҷумаи матнҳои қурунивустиро аз забонҳои мухталиф ба забони тоҷикӣ доранд, нисбати ин амали мо бо назари хайр нигоҳ мекунанду барои ислоҳи иштибоҳҳои маслиҳатхояшонро арзонӣ мефармоянд ва суханҳои зерини Абурайҳон Беруниро пеши назар медоранд: «...Ва ё ин ки мартабаи илмӣ ӯ аз мартабаи ман бартару болотар аст, ин шахс бояд дар ислоҳи ҳалли ин китоб бар ман тафзил наояд. Ва агар лағзише дар он мушоҳида кунад, маро маъзур дорад» [4, с.421].

САБТИ ТҶҲҲ АРЗИ ШАҲРҲО ДАР ҶАДВАЛҲО

Дар ин боб ман ҷадвалҳоро, ки фарогири тӯли шахрҳо ва арзи онҳон ҷойгир намудам ва дар ин роҳ кӯшишу ғайрати зиёдеро баҳри дақиқ намудани онҳо бо усули (омӯзиши) мутаносибии мавқеи бархеашон нисбат ба дигарашон ва масофаи байни онҳо масраф сохтам. Ҳамаи ин (натиҷаҳо) аз дигар китобҳо гирифта нашудаанд, зеро дар онҳо ин маълумот дарҳам барҳам ва ғалат оварда шудаанд, зеро баъзе аз тӯлҳо аз ҷазираҳои ас-Саъд ҳисоб карда мешаванд, дигарашон бошанд аз соҳили Баҳр ал-Муҳит, ҳол он ки масофаи байни онҳо даҳ замон (яъне дараҷа) мебошад. Баъзе тӯлҳо бошанд аз Маҷрик ҳисоб карда мешаванд, дар ҳоле ки онҳо тӯлҳои аз Мағриб ҳисоб карда мешударо пурра менамоянд.

Ва дар ин қор ман афзоиш додани на арзҳо балки тӯлҳоро, ки аз қаронаи ин баҳр оғоз меёбанд, ҷунонки тӯли Бағдод ҳафтод замонро (яъне дараҷа) ташкил медиҳад, барои худ дастур қарор додам, Ва ман ин суханҳо аз баҳри он гуфтам то олиме дигаре, ки дар ин ҷода усулҳои анъанавиро қорбаст менамояду ҳангоми дучор омадан бо ҳақиқат ба он аҳамият намедиҳад ва ӯро осеб дидани натиҷаҳои дақиқ дилгир намесозанд, як нутаи назарро бо дигар маҳлут насозад. Аллоҳи Бузург – кӯмақрасонандаи қасонест, ки дар роҳи ҷустуҷӯи ҳақиқат ба ӯ паноҳ мебаранд.

Ҷадвали тӯли шахрҳо, ки аз соҳили Баҳр ал-Муҳит ва арзи онҳо, ки аз хати истиво ҳисоб карда мешаванд

Номи ҷойҳо андар иқлимҳо	Тӯл		Арз		
	замон	дақиқа	дараҷа	дақиқа	
Ва аз он, ки дар иқлими сеюм аст					

Ал-Мадоин ва ба форсӣ Тайсифун аст ва дар он Айвони Кисрост	70	20	33	10	Ирок
Аббодон ва дар он ҷо сутунҳоанд (яъне бандар дар болои сутунҳо), резишгоҳи Дачла ба дарёи Форс	70	20	33	10	
Куркуб, ки номи матоъи сузанчирд аз он бошад	74	0	33	0	Ал-Ахвӯз
Ат-Тиб	74	30	33	20	
Ҳисн Маҳдӣ (Дизи Маҳдӣ)	75	20	30	50	
Майсон ва дар он бо ҳамин ном фаршҳо истеҳсол кунанд	74	0	32	15	
Бачина ва он Басинна аст ва он ҷо макрама дӯзанд	7	30	33	10	
Аш-Шуш ва ба форсӣ бе нукта навишта шавад ва дар он матои абрешимин бофанд	74	40	33	0	
Тустар ҳамон Шуштар аст ва он ҷо парча дӯзанд	76	20	31	30	
Суқ ал-Ахвӯз	75	0	32	0	
Суқ ал-Арбаъа	75	50	31	0	
Чундишобур	75	0	33	20	
Ад-Даурақ ва он қасабаи Ас-Сурқ бошад	75	55	32	20	
Аскар Муқрам ва аз он шакар хезад ва қаждум ба даст ояд	76	0	31	25	
Изаҷ	76	50	31	40	
Моҳрубон бандарест бар қаронаи дарёи Форс	76	20	30	0	Форс
Синиз дар ҳамин қарона бошад ва ҷомаи неқӯи синизӣ аз он ҷо бошад	76	45	32	0	
Козарун	77	0	29	50	
Ҷанноба ва он бандари Форс бошад	77	20	30	0	
Арроҷон	77	20	31	0	
Таввоҳ, он-к ҳамон Таввоҷ аст ва ҷомаҳои таввоҳӣ аз он ҷо бошанд	77	40	30	45	
Ан-Навбинҷон, он-к қасабаи ноҳияти Шопур бошад	78	15	31	0	
Гӯр, он-к дар вилояти Ардашерхурра бошад ва аз он гулоби ҷурӣ баранд	78	30	31	30	
Доробчирд	79	0	32	0	
Шероз мустақарри шоҳони Форс бошад ва шаҳрест нав	78	35	29	35	
Ал-Байда, он-к шаҳри асосии ноҳияти Истаҳр бошад	78	40	30	0	
Фасо (Фисо) ва он Басосир бошад	78	50	32	20	
Сираф қасабаи ноҳияти ас-Сиф бошад байни Ҷанноба ва Начирум	79	30	29	30	

Чазираи Хорак ба дарёи Форс	77	10	29	30	Чазираҳои Форс
Чазираи Лор андар ин дарё	80	0	28	0	
Чазизрат Бани Кавон	82	20	27	40	Чазираҳои Кирмон
Аш-Ширчон, он-к қасабаи Кирмон бошад	83	0	32	30	Кирмон
Чируфт	83	0	31	45	
Пардашир	83	10	32	40	
Ҳабис	83	20	33	0	
Бам	83	30	33	0	
Заранд	83	40	33	0	
Нармошир	83	50	32	10	
Ҳисн ибн Умара (Амора)	84	3	30	20	
Манучон	84	30	32	40	
Ҳурмуз қасабаи Ҳур ва бандари Кирмон бувад	85	0	32	40	
Паҳра ва он ал-Фаҳраҷ аст	85	0	33	20	
Шаҳри Исфохон ва ал-Йаҳудийа	77	20	32	30	Исфа- хон
Қаин, он-к қасабаи Қаҳистон бошад	87	35	33	35	Қаҳистон
Ат-Табасайн, он-к аз ду шаҳр ба ҳам омада бошад, Гилакӣ ва Масинон	76	45	33	5	
Кашши Сичистон	89	0	29	30	Сичистон
Гувайн (Чувайн)	89	20	31	10	
Фараҳи Вазиргон дар ҳарду соҳили руди Фараҳ, ки он азим руде бошад	89	0	31	30	
Заранҷ, он-к қасабаи Сичистон бошад	89	30	30	12	
Ҳисн ат-Тоқ (Дизи Тоқ)	89	30	30	40	
Ал-Карнин	89	50	31	0	
Кочурон дар байни кӯҳҳои Ғур	89	0	33	0	Ғур
Руф қасабаи оҳангарон бошад дар байни кӯҳҳои Ғур	90	0	33	30	
Ранал? Қасабаи сокинони ад-Давор	90	10	33	30	Буст
Шаҳри Буст бар соҳили руди Ҳилманд	91	38	32	15	
Раздон	91	45	30	20	
Майманд	92	40	33	20	

Панчавой, он-к қасбаи ар-Рухход бошад	93	0	32	50	Ар -Рухход
Ревсорон	93	30	33	20	Зобулистон
Ғазна, он-к мустақарри шоҳи Машрик бошад	94	20	33	35	
Гардез	94	25	33	20	
Фармо, он-к дар роҳ аз Ғазна ба Мултон бошад	94	35	32	55	
Сивойа аз худуди Балис бувад, ки он Волишистон бошад	94	30	32	20	
Дабил	72	20	38	0	Озарбойҷон
Нашвайа ,он-к Нахичивон бошад	72	50	38	30	
Урмийа бар соҳили дарёаки Кабудон	73	0	37	0	
Ардабил, он-к қасабаи Озарбойҷон бошад	73	0	38	0	
Моранд	73	0	37	50	
Мийанҷ	73	10	37	55	
Салмос	73	10	38	30	
Табриз	73	10	37	30	
Мароға	73	20	37	25	
Ал-Бозз, он-к шаҳри Бобаки хуррамдин бошад	73	20	34	40	
Хунач, он-к Хунна бошад	73	20	37	20	
Саймара ва он шаҳри асосии Михриҷонқазак бошад	71	50	34	30	Ал-Ҷибол
Аш-Ширвон ва он шаҳри асосии Масобазон бошад	72	0	34	10	
Кармисин, ки он Кирмоншоҳ бошад	74	0	3	40	
Қаср ал-Лусус	74	30	3	0	
Ҳамадон	75	20	34	0	
Занҷон	73	0	38	30	
Абхар	74	0	38	0	
Ат-Тарм	74	0	37	0	
Қазвин дар сарҳадоти ад-Даёлама	75	0	37	0	
Ад-Диновар, он-к шаҳри асосии вилояти Моҳ ал-Куфа бошад	76	0	35	20	

Нахованд, он-к шахри асосии Моҳ ал-Басра бошад	76	20	35	10	
Ал-Лур	76	30	34	0	
Шопурхуваст	76	30	35	0	
Карочи Абу Дулаф	76	40	34	0	
Сусонкин	76	50	35	10	
Сова	77	0	3	0	
Қум	77	0	35	35	
Қосон, он-к Кошон бошад	77	20	35	40	
Рай	78	0	35	35	
Ал-Хавор, ки онро кам ёд кунанд ва дар боби он ҳамин қадар маълум, ки онро мансуб ба Рай донанд ва Хувари Рай хонанд	78	40	34	20	
Симнон	79	0	35	40	Қумис
Ад-Дамғон, ки қасабаи Қумис бошад	79	30	36	20	
Бистом	79	55	36	40	
Кавтам	76	0	36	15	Ад-Дайлам
Хавсам, он-к бар замини ал-Љил аст	76	50	36	10	
Шолус	76	55	36	55	
Ар-Рӯён	76	0	36	10	
Натил	76	15	36	50	
Калор	77	0	36	0	
Қалъаи Дайлам бар қўхҳои он	77	0	35	50	
Омул, он-к қасабаи Табаристон бошад	77	10	36	35	Табаристон
Алҳам бар қронаи дарёи Ҳазар	77	10	37	0	
Турунча	77	30	36	55	
Моматир	77	50	36	50	
Қўҳи Дунбованд	77	30	36	20	Дунбованд
Шаланба	77	20	35	55	
Вайма	77	35	36	25	
Фарим	77	40	36	30	
Сарийа, он-к дуввумин шаҳри Табаристин бошад пас аз Омул	78	0	36	55	Табаристон
Намиша	78	20	37	0	
Тамис ё Тамиш ва дарвозаи бораи байни Табаристону Ҷурҷон бар наздикии вай будӣ	78	50	37	0	
Обискун бар қаронаи дарё, ки бандари Ҷурҷон бошад	79	15	37	10	Ҷурҷон
Астаробод	79	20	37	5	
Ҷурҷон	80	10	38	10	
Деҳистон	81	10	38	20	
Баҳманобод	82	20	36	0	

Исфаройин, ки онро Меҳричон низ хонанд	82	25	36	15	Хуросон
Асадобод	83	20	37	0	
Хусравгирд	83	0	36	0	
Сабзавор	82	0	36	5	
Озодвор	82	15	36	20	
Ироншаҳр, он-к қасаби Нишобур бошад	84	0	36	10	
Турсис ҳамон Туршиш аст	84	30	34	20	
Тун ва аз он фарши тунӣ баранд	85	50	33	40	
Завзан ва аз он гили хуросонӣ баранд	85	55	33	55	
Ал-Бузҷон	85	10	35	20	
Табарон, он-к қасабаи Тӯс бошад	84	30	36	20	
Ағбаи Маздурон, ки онро Марзи Тӯрон хонанд, яъне ҳадди турк	85	0	36	35	
Нисо бар канори саҳро	83	30	37	40	
Абивард	84	0	37	25	
Сарахс	85	0	36	40	
Дандонакон	86	20	37	0	
Марви Шоҳҷон	86	30	37	40	
Кушмайхан	86	40	38	0	
Марвруд	87	40	37	30	
Зам бар каронаи Чайхун	88	0	37	40	
Калиф ҳамчунин бар соҳили ин руд	90	15	37	30	
Бодғис	89	10	36	50	
Боун, ки қасбаи Боғшӯр бошад	89	0	36	30	
Кайф	89	0	35	0	
Бушанҷ, ки ба наздики Ҳиро бошад	87	35	34	40	
Шаҳри Ҳирот	88	40	34	30	
Исфизор	89	20	33	40	
Иштлаҳ дар Антаҳуд	88	40	36	30	
Ат-Толиқон	88	25	37	15	Ал-Ҷузҷон
Ал-Форёб	89	20	36	45	
Ал-Маймана он-к Ҷаҳуззон бошад	89	50	36	0	
Аш-Шобуркон	90	0	36	45	
Анбир, он-к қасабаи Ҷузҷон бошад	90	15	36	5	
Санкбун	92	40	35	45	
Пишини Ғарҷистон	89	0	36	40	Ғарҷистон
Шурмини Ғарҷистон	89	10	35	50	
Балх ва номи қадимаи он Бомӣ бошад	91	0	36	41	Балх
Худм, он-к чун халиҷ ба нишебии кӯҳе андар канори биёбон андаромадааст	91	35	36	15	
Самангон	92	10	36	0	
Бағлон	92	15	35	40	
Мадар	91	50	35	20	

Қўйсора? Қоест, ки рудҳо ба ҳам оянд ва маҷмӯи онҳо Қайхун бошад	92	0	36	50	Тахористон
Сакилканд	92	50	35	50	
Валвалич, он-к қасабаи Тахористон бошад, ва дар қадим давлати Ҳаётала	92	20	35	15	
Рован	92	40	36	0	
Ат-Толиқон	93	0	37	0	
Сакимишт	93	10	36	50	
Андароб	94	40	36	0	
Ат-Тирмиз					Қанораи Қайхун
Майла бар қаронаи ғарбии Қайхун	91	15	37	35	
Ал-Қубодиён	91	50	36	45	
Боб-ул-Ҳадид	92	20	37	10	Ас-Сағониён
Ас-Сағониён	92	30	38	30	
Шумон	92	20	37	40	
Ал-Вашчирд	93	40	38	40	
Билоди Вахш дар водии Вахшоб	93	50	38	0	Ал-Ҳуттал
Тамлиёт	94	0	38	30	
Мунк	94	10	35	20	
Ҳаловард	94	30	37	35	
Хорбона (?), Хорноба(?)	94	30	38	10	
Ҳулбук	94	35	37	50	
Роҳсаҳар (?)	94	40	37	15	Ал-Ҳуттал
Парғар	95	10	37	0	
Андичорағ	95	20	34	50	
Бадахшон	96	0	36	30	
Ноҳияти Қарон	96	20	37	0	
Ваҳон бар ҳудуди қони лаъл ва сайқалдиҳии он ба Бадахшон бувад	92	50	34	15	Давлат дар ҳудуди он
Шикошим он-к қасабаи Шиқинон бошад	94	10	34	35	
Қасабаи Бомиён ва дар қўҳҳои он Сурхбут ва Хингбут бошанд ҳар қадоме ба андозаи ҳафтад зироъ	94	15	34	40	Қобул
Парвон он-к аввали билоди Қобул бошад	94	20	35	0	
Лўҳроб	95	20	33	45	
Дарай Панҷшер ва ба қўҳҳои он сим ба даст ояд	94	30	33	40	
Қалъаи Қобул дар гузашта мустақарри мулуки турк будӣ ва сипас бараҳманон	78	0	40	0	
Қалъаи Сақованд дар рустоқи Лаҳувар	85	45	39	25	

Балхон ва макони харобшуда бар касрати нарахтани оби Чайхун ба дарёи Иркониё он-к Чурчон бошад	83	55	40	25	Ғуз
Работи Фарова аз чумлаи дидбонгоҳ бар ҳадди ғуз	84	1	42	17	
Миёнҷоҳ он-к бар миёни саҳрои байни Нисо ва Хоразм бошад	85	0	41	36	Хоразм
Ал-Чурҷония яке аз ду шаҳри Хоразм бошад бар қаронаи ғарбии Чайхун	84	20	43	10	
Қос шаҳри дигари Хоразм бошад ва бар қаронаи шарқии Чайхун ва дар айёми қадим пойтахти он будӣ	86	24	40	30	
Сутқад бар руди Хасарт, ки онро руди Шош хонанд	87	5	39	10	Туркмон
Дарғон ҳадди Хоразм бошад ба сӯи Марв ва Бухоро	86	35	38	40	Хоразм
Омуя гузаргоҳ ба билоди Мовароуннаҳр бошад	86	50	39	0	Хуросон
Барабр (Фараб) гузаргоҳаст аз Мовароуннаҳр ба Хуросон	87	30	39	20	Бухоро
Байқанд он-к Дизи Рӯйнаш хонанд	87	50	39	30	
Бухоро	87	55	39	35	
Аш-Шарғ он-к бо бозораш машҳур аст	87	55	39	40	
Карминия	88	0	39	50	Сугд
Ал-Дабусия	88	10	39	55	
Ал-Қушония	88	15	39	50	
Иштихон ва Арбинҷон	88	0	39	40	
Шаҳри Насаф ва ё Нахшаб	88	10	39	50	Дар ҳадди он
Шаҳри Кеш					Самарқанд
Самарқанд, ки ба луғоти туркӣ Самарқанд «Шаҳри Оғтоб» бошад	88	20	40	0	

Зомин	89	0	40	25	
Хучанда	90	0	40	50	
Усрушана	89	30	39	30	Ал-Буттам
Помир	92	35	41	10	Ал-Хуттал
Калъаи аж-Жашт	93	25	40	20	
Бинкат, қасабаи аш-Шош ва ба луғоти туркӣ Тош-Канд ва ба луғоти юнонӣ Манораи сангин бошад	89	10	42	30	Аш-Шош
Банокат	89	50	41	10	
Тун-кат он-к қасаби Илоқ бошад	89	10	43	0	
Шалҷӣ	89	15	43	10	
Испичоб	89	20	43	20	
Ахсикат он-к қасабаи Фарғона бошад	92	0	42	0	Фарғона
Вилояти Ҷидгил	92	10	42	30	
Қубо	92	15	43	0	
Ҳаткас	93	50	42	30	

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдуллозода, Х.Ф. Абӯмаҳмуди Хучандӣ ва таърихи астрономияи халқи тоҷик / Х.Ф. Абдуллозода. – Хучанд: Нури маърифат, 2005.
2. Бируни, Абу Рейхан. Канон Масъуда / Абу Рейхан Бируни // Избр. произведения. – Ташкент: Фан, 1973. – Т.V. – Ҷ.1. – 648 с.
3. Берунӣ, Абурайҳон. Китоб-ут-тафҳим ли-авоили саноат-ит-танҷим / Абурайҳон Берунӣ. – Душанбе: Дониш, 1973. – 285 с.
4. Берунӣ, Абурайҳон. Осор-ул-боқия / Абурайҳон Берунӣ. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 432 с.
5. Ал-Бирунӣ, Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад. Ал-Қонун ал-Масъудӣ фи ал-ҳайа ва-ал-нучум / Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Дирунӣ // Хазинаи дастхатҳои арабии китобхонаи миллии Фаронса «Галлика». – Arabe №6840. – Усули дастрасӣ: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84061572>
6. Ал-Бирунӣ, Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Берунӣ. Китоб ал-Қонун ал-Масъудӣ / Абурайҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Берунӣ. – Ҷ.5 – Ҳайдаробод: Доират-ул-маорифи Усмония, 1954. – С.506-605. – Усули дастрасӣ: <https://www.jphogendijk.nl/biruni/QM-Book5.pdf>.
7. Ал-Бирунӣ, Абу-р-Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад. Қонун Масъудӣ фил-ҳайат ва-н-нучум / Абу-р-Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Бирунӣ // Маҷмаи китобхонаи рақамии. – Ahlwardt № 5667. – Усули дастрасӣ: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?>
8. Бирунӣ, Муҳаммад бинн Аҳмад. Ал-Қонун ал-Масъудӣ / Муҳаммад бинн Аҳмад Бирунӣ // Хазинаи дастхатҳои осорхонаи Бритониё. – Orient №1997. Китобхонаи рақамии Қатар. – Усули дастрасӣ: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100022880536.

9. Бобоев, Ю.А. Тарчумаи тоҷикии боби ёздаҳуми китоби дуҷуми «Қонуни Масъудӣ»-и Абурайҳони Берунӣ / Ю.А.Бобоев // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Мақоми Абурайҳони Берунӣ дар таърихи тамаддуни форс-тоҷик», бахшида ба 1050-солагии мутафаккири бузург. – Бохтар, 2023. – С.54-61.
- 10.Булгаков, П.Г. Жизнь и труды Бируни / П.Г.Булгаков. – Ташкент: Фан, 1973. – 425 с.
- 11.Булгаков, П., Розенфельд, Б. Бируни и его «Канон Масуда» / П. Булгаков, Б. Розенфельд / Абу Рейхан Бируни. Канон Масуда / Избр. произведения. – Ташкент: Фан, 1973. – Т.V. – Ч.1. – С.7-49.
- 12.Худуд-ул-олам. - Душанбе: Бухоро, 2014. – 565 с.

REFERENCES:

1. Abdullozoda, Kh.F. The History of Astronomy of the Tajik People / Kh.F. Abdullozoda. - Khujand: Nuri marifat, 2005. – 440 pp.
2. Beruni, Abu Raikhan. Canon of Mas'ud / Abu Raikhan Beruni // Selected works. – Volume 5. Books 1-5. – Tashkent: Fan, 1973. – 648 pp.
3. Beruni, Aburaihон. Kitob-ut-Tafhim li-avoili sanoat-it-tanjim / Aburaihон Beruni. – Dushanbe: Donish, 1973. – 286 pp.
4. Beruni, Aburaikhon. Osor-ul-Bokiya / Aburaihон Beruni. – Dushanbe: Irfon, 1990. – 432 pp.
5. Al-Bīrūnī, Abu Rayhān Muḥammad ibn Aḥmad. Al-Qānūn al-Mas'ūdī fī al-hay'a wa-al-nuḡūm / Abu Rayhān Muḥammad ibn Aḥmad al-Bīrūnī // Reserve of Arabic manuscripts of the National Library of France "Gallica." – Arabe № 6840. - 410 pp.
6. Al-Bīrūnī, Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad. Kitab al-Qanun al-Mas'udi (Canon Masudicus) / Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad Al-Bīrūnī. – Hyderabad: Osmania Oriental Publication Bureau, 1954. – Access mode: <https://www.jphogendijk.nl/biruni/QM-Book5.pdf>.
7. Al-Biruni, Abu Rayan Muhammad ibn Ahmad. Qanuni Mas'ūdi fī al-hay'a wa-n-nuḡūm / Abu Rayan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni // Berlin Ahlwardt №5667. Digital version (Staatsbibliothek zu Berlin). – Access mode: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN646159240>.
8. Al-Biruni, Muhammad ibn Ahmad. Kitab al-Qanun al-Mas'udi / Muhammad ibn Ahmad al-Biruni // London British Library Or. № 1997. Digital version (Qatar digital library). – Access mode: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100022880536.0x000001
9. Boboev Y.A. Tajik Translation of the Eleventh Chapter of the Second Book of the Canon of Masud by Abu Rayhan Beruni // Materials of the international scientific and practical conference on the topic "The place of Abu Rayhan Biruni in the history of the Persian-Tajik civilization" dedicated to the 1050th anniversary of the great thinker. – Bokhtar, 2023. – PP.54-62.
- 10.Bulgakov, P. G. Beruni's Life and Works / P. G. Bulgakov. – Tashkent: Fan, 1973. – 425 pp.
- 11.Bulgakov, P., Rozenfeld, B. Beruni and his Canon of Masud / P. Bulgakov, B. Rozenfeld // Abu Raikhan Beruni. Canon of Mas'ud // Selected works. – Volume 5. Books 1-5. – Tashkent: Fan, 1973. — PP.7-49.
- 12.Hudud-ul-olam. – Dushanbe: Bukhoro, 2014. – 565 pp.